

פרק ז

היסטוריה

15. חייל בגדוד טוביה, ה"הסדר" של תש"ח

כתיבה: מוריה חזיזה, פיתוח תוכן היסטוריה בחמ"ד

ייעוץ דידקטי: בלהה אליקסברג, מפמ"ר היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

חייל בגדוד טוביה, ה"הסדר" של תש"ח

מטרות השיעור

1. היכרות עם פרק בחייו של הרב חיים דוד הלוי
2. התוודעות לשירות בחורי ישיבות בתש"ח במסגרת גדוד "טוביה"
3. דיון בשאלת גיוס החרדים והשוויון בנטל אז והיום

קהל יעד

כיתות י' - י"ב

משך השיעור: שעה וחצי

עזרים

נספח 1: מידע על אודות גדוד טוביה, כמספר המשתתפים
 נספח 2: גיוס חרדים - עמדות ודעות (תשע"ד), כמספר המשתתפים

רציונל

במציאות החיים הישראלית, על רקע מחלוקות סביב השסע הדתי לאומי - חילוני - דתי חרדי בנושאים כגון בחירת רב ראשי, קיצוץ קצבאות ושוויון בנטל, ראוי לעסוק בדמויות המייצגות אחדות וקירוב. דמותו של הרב חיים דוד הלוי זצ"ל, אשר כיהן כחמישה עשורים כרב עיר ראשי בראשון לציון ובתל אביב, מהווה דוגמה ומופת לשילוב בין קודש לחול ובין תורה לעבודה בזמן מלחמה.

הרב חיים דוד הלוי, המוכר לרבים דרך ספרו "קיצור שולחן ערוך מקור חיים" הנלמד במסגרת שיעורי הלכה בבית הספר, שירת בצעירותו, בזמן מלחמת השחרור, בגדוד "טוביה" שהיה גדוד של בחורי ישיבות. היכרות עם פרק זה בחיי הרב הנה הזדמנות ייחודית לדיון בשאלה האקטואלית של "גיוס חרדים" בפרספקטיבה היסטורית.

מערך השיעור שלהלן מציג בפני התלמידים תמונת מצב בנושא גיוס בחורי ישיבות בתש"ח, וכן מגוון עמדות ודעות בנושא גיוס חרדים בתקופתנו, במטרה לעורר חשיבה ומודעות לסוגיה.

מהלך השיעור

שלב א - גדוד טוביה

חלק ראשון - קבוצתי

המורה יחלק את התלמידים לקבוצות בנות שלושה-ארבעה משתתפים וייתן לכל קבוצה דף מידע ושאלות למחשבה על אודות גדוד "טוביה" (נספח 1).

שלב ב - "תורתו אומנותו" (מליאה)

המורה יציג בפני התלמידים את השתלשלות האירועים במהלך מלחמת השחרור בתש"ח, אשר הובילה להסכם בין ראשי הציבור החרדי לבן גוריון שעל פיו ניתן "פטור" משירות צבאי לבחורי ישיבות (תהליך אשר התרחש במקביל לפעילות של גדוד טוביה). תקנה זמנית זו, אשר הפכה לימים לחוק, מהווה נקודת מחלוקת חריפה בימינו.

"תורתו אומנותו" - תחילת הדרך

בשלב הראשון של מלחמת השחרור, לפני הקמת המדינה, נתקבלה החלטה כי בני הישיבות, לפי רשימות מאושרות, יהיו פטורים משירות בצבא, ולתלמידים המסוגלים לכך יינתן אימון להגנה עצמית במקום תלמודם.

בשנת 1949 הגיע ראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן-גוריון, להסדר שעוגן בתקנה זמנית למתן דחיית שירות בצה"ל למספר קטן של בחורי ישיבה.

על פי ההסכם, תלמידי ישיבות גבוהות יהיו פטורים משירות צבאי בתנאי שיקדישו את כל עתותיהם ללימוד תורה ולא לכל עיסוק אחר, אף לא חינוכי או התנדבותי. מעמד זה כונה בשם "תורתו אומנותו".

הסדר זה הוא תוצאה של בקשתו של הרב יצחק מאיר לוי, שר הסעד ומנהיג תנועת "אגודת ישראל" העולמית, מבן גוריון בעיצומה של מלחמת השחרור, להסדר דיחוי מסוים - בקשה שאליה נעתר בן גוריון באותה עת על בסיס אישי וללא כל חקיקה.

בשנת 1948 נכללו בהסדר כ-400 בחורי ישיבה מתוך 600,000 תושבים, כלומר 0.07% מהתושבים.

ב-2 בינואר 1951 כתב בן-גוריון לרמטכ"ל: על יסוד סעיף 12 בחוק שירות הביטחון, שחררתי בחורי הישיבה מחובת השירות הסדיר. שחרור זה חל אך ורק על בחורי הישיבה העוסקים בפועל בלימוד תורה בישיבות, וכל עוד הם עוסקים בלימוד תורה בישיבות".

חלק שני - מליאה

שאלות ללימוד ולדיון:

1. מה היו הרקע והנסיבות להקמת גדוד טוביה?
2. עם אילו קשיים התמודדו לדעתכם בחורי הישיבות שהתגייסו לגדוד טוביה?

הרב חיים דוד הלוי זצ"ל - רבה הראשי של העיר תל אביב במשך עשרים וחמש שנים, מועמד למשרת הרב הראשי לישראל ופוסק הלכה שכתב עשרות ספרים, בהם "עשה לך רב" (תשעה כרכים), "מקור חיים השלם" (חמישה כרכים) ועוד. בצעירותו היה אף הוא חייל בגדוד "טוביה".

בהיותו בן עשרים ושלוש, בעת מלחמת השחרור, למד הרב בישיבת "שפת אמת" של חסידי גור. הרב, יליד ירושלים (שכונת אוהל משה בעיר החדשה), התגייס לגדוד "טוביה". ביום למד תורה ובלילה יצא להגן על העיר ולפעילות של חפירות וביצורים על קו התפר.

זמן קצר לאחר המלחמה, ב-ב' בטבת תש"ח, הוסמך לדיינות על ידי ראש ישיבת "פורת יוסף", הרב עזרא עטייה ונשיא הישיבה, הראשון לציון הרב הראשי לארץ ישראל, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל.

3. המורה יספר לתלמידים על אודות גיוסו של הרב חיים דוד הלוי וישאל:

א. מה לדעתכם היו המניעים אשר הניעו את הרב הצעיר להתגייס?

ב. עם אילו קשיים התמודד הרב?

ג. האם לדעתכם הרב התלבט? האם לדעתכם בחורי ישיבה אחרים התלבטו?

ד. האם הגיוס פגע ברב בדרך כלשהי? האם הגיוס פגע בבחורי ישיבה אחרים?

ה. מה הייתם רוצים לשאול את הרב או את לוחמי גדוד טוביה, אילו היה הדבר אפשרי?

אפשרי?

שלב ג - גיוס במגזר החרדי (2013)

חלק ו: המורה יקרין את שני הסרטונים

סרטון 1: השירות הלאומי האזרחי -

https://www.youtube.com/watch?v=E_lPPaWUCQ

שאלות לדיון:

- א. מהי האלטרנטיבה לשירות הצבאי שמוצעת בסרטון?
- ב. מהם היתרונות לאלטרנטיבה זו על פי החרדים?
- ג. האם יש לכך חסרונות? מהם?
- ד. מהי הגישה של שר שלום ג'רבי - ראש מנהלת השירות האזרחי לשוויון בנטל? האם אתם מסכימים אתו? מדוע?

סרטון 2: מסע אלונקות נגד חוק טל -

<http://www.mako.co.il/news-israel/local/Article-323aa3590189d21004.htm>

שאלות לדיון:

- א. מה מטרתו של מסע האלונקות?
- ב. מדוע לדעתכם נבחרה דרך זו?
- ג. האם אתם מסכימים עם האמירה ועם דרך הפעולה?
- ד. בסרטונים שהוקרנו הוצגו שתי גישות לשירות האזרחי. מהן?

חלק 2: נקודות למחשבה

בקבוצות: המורה יחלק למשתתפים דף עמדות ודעות בנושא גיוס חרדים (נספח 2) ויבקש מכל קבוצה לבחור עמדה אחת שהם מסכימים אתה או מתנגדים לה, ולהציג עמדה זו בפני המליאה.

הערה: כדאי לעבור בין הקבוצות ולוודא כי נבחרו מגוון עמדות.

במליאה: כל קבוצה תציג בפני המליאה עמדה או דעה בנושא גיוס חרדים.

**השוואה בין פרטים הנוגעים
לסוגיית גיוס חרדים/ גיוס בני ישיבות בתש"ח ובתשע"ד**

תש"ח	תשע"ד	
		גודל האוכלוסייה
		מצב הביטחון
		לכידות חברתית
		רצון הפרט
		עולם הישיבות
		תנאי שירות

שיתוף פעולה

זה קרה מדי ערב לאחר רדת החשכה: עשרות תלמידי ישיבות מ"שומרי אמונים" הקנאים, מ"חברון" הליטאית, מ"סאטמר" החסידית, מ"פורת יוסף" הספרדית, מ"שפת אמת" של חסידי גור, מ"אנשי מעמד" של הפרושים, מ"חיי עולם" של הירושלמים, מ"תורת אמת" החב"דית ומ"תורת חסד" [רשימה חלקית] - כולם התקבצו במפקדה מאולתרת, נטלו אתי החפירה ושקיי יוטה ויצאו לפעולה, שנמשכה כמעט עד אור הבוקר...

היסטוריה

שאלות למחשבה ולכירור:

1. באיזו תקופה פעל גדוד טוביה?
2. מה היה המרקם החברתי של הגדוד? מה אפשר ללמוד מכך על התקופה?
3. מה לדעתכם היה המניע של פלגים שונים להצטרפות לגדוד?
4. האם לדעתכם גדוד כזה היה מתקבל כיום? מדוע?

הדילמה

בבדיקות שנערכו בלשכת הגיוס התברר כי כארבעים אחוזים (!) מאלה שהתייצבו נפסלו על ידי הרופאים אפילו לעבודות הביצורים, כתוצאה מתת תזונה וממחלות ריאה שנשא. אלה היו בעיקר ניצולי שואה יוצאי מחנות שעלו ארצה ונקלטו בישיבות בירושלים.

באיגוד הישיבות חששו לחייהם של מתי מעט האברכים, חששו למעט המעט שנותר מעולם התוכן היהודי ששרד את זוועות הנאצים. מנגד, הבינו שכדי להגן על ירושלים צריך כל צעיר בריא שיכול להחזיק נשק, או לפחות לסייע בידי הלוחמים.

נספח 1: דף מידע' - גדוד טוביה

גדוד תלמידי ישיבות שפעל בעיר העתיקה בירושלים בזמן מלחמת השחרור

העובדות

סיפורו של הגדוד החל בחודש אדר תש"ח, כשלושה חודשים לפני קום המדינה. חיל ההנדסה של המדינה שבדרך החל לבצר את ירושלים הנצורה בתעלות מגן ובחומות העשויות שקי חול.

מחסור חמור בידיים עובדות הביא להסדר ראשון ויחיד מסוגו בין ועד הישיבות לבין המרכז לגיוס העם שפעל מטעם הוועד הלאומי. ההסדר הושג בתיוכם של הרבנים הראשיים לישראל באותם ימים, רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל.

בהסכם נקבע שבחורי ישיבות בני 17 עד 27 ייטלו חלק בעבודות הביצורים. הוסכם שהצעירים יעבדו פעמיים בשבוע במשך שמונה שעות, והמבוגרים מגיל 23 יעבדו רק פעם אחת בשבוע, אותו מספר שעות. חובת ההתייצבות חלה על כולם; הם הופיעו בלשכת הגיוס, נבדקו רפואית, והכשירים שבהם נשלחו לגדוד הביצורים.

כ-350 בחורי ישיבה ממגוון מגזרים - חסידי גור, ליטאים נטורי קרתא ועוד - יצאו לעבודה בביצורים; חפרו תעלות קשר, מילאו שקי חול, בנו עמדות והרימו חומות מגן מאדמה ומעפר עם אבנים.

מפקדו של גדוד טוביה, טוביה ביר, סיפר כי הוא לא שכח את המלאכה שביצעו בני הישיבות בשכונות מקור חיים, מלחה, סנהדריה, בתי הונגרין ובכביש בורמה שנסלל באותה תקופה באזור שער הגיא. שבעה חודשים בלבד פעל "גדוד טוביה" בירושלים ובמבואותיה, עד אשר המערכה על העיר הוכרעה בחלוקתה לשניים. אז פורק הגדוד באופן רשמי יחד עם יחידות אחרות שעסקו בעניינים שאינם צבאיים.

מעובד על פי מקורות שונים מתוך האתר: "ויקפדיה", mako ו"בשבע".

נספח 2: גיוס חרדים - עמדות ודעות (תשע"ד)

נוכח המציאות הפוליטית של ביטול הפטורים והדרישה
ציבורית לשיווין בנטל

"אין שייך בזה שום פשרה, כדי שחס וחלילה לא תיפסק תורה מישראל [...]
לימוד תורה הוא עיקר חיותנו ותפקידנו בחיים, ואם יבטלו מאתנו דבר זה, זה
האסון הכי גדול עלינו שלא נוכל לקיים רצונו יתברך כראוי, ובנפשנו הדבר".

ועוד אומר הרב: "קשה להתחיל ללמוד תורה בגיל מבוגר, אחרי שירות
צבאי"; "כדי להגיע לגדלות בתורה צריך לעמול על זה קשה הרבה שנים,
והשנים האלה הם הקובעים לכל בחור לכל החיים שלו".

"עצם השהות במסגרות הצבא
גורם לסכנה רוחנית גדולה
ה' ירחם, וזה הרי ההפך ממה
שאנו מחנכים את בנינו".

"אנו פונים לממשלה שיניחו
לנפשותינו ולא ינסו לשנות
אותנו וייתנו לנו את האפשרות
להמשיך בדרכנו ואין שייך בזה
שום פשרה כדי שחס וחלילה
לא תיפסק תורה מישראל".

הרב אהרן לייב שטיינמן, מנהיג
הציבור החרדי-ליטאי, במכתב
שהתפרסם בביטאון "יתד נאמן"

דרושה התבוננות רצינית

הקשר בין החרדים למסגרת הצבאית בישראל מורכב. רוב החרדים לא מתגייסים לצבא, וחרדים שכבר מתגייסים נמצאים בעיקר במסגרות נפרדות וייחודיות. עלות שירותם בצבא גבוהה במיוחד, והדרישות הייחודיות שלהם מקשות על השגרה הצבאית ופוגעות באוכלוסיות אחרות המשרתות בצבא, כמו נשים ולא-יהודים.

המוטיבציה של חרדים לשרת נובעת לעתים קרובות מהרצון לרכוש השכלה ומקצוע במסגרת הצבאית ולצאת לשוק העבודה. לגבי חרדים מסוימים זהו "המסלול הבטוח" והמשתלם לעשות שינוי בחיים, הנעשה בפיקוח של רבנים.

במקביל, עבור גברים חרדים רבים הלומדים בישיבות, מהווה השירות הצבאי חסם למעבר לשוק העבודה. חרדי צעיר חייב להתגייס לצבא אם אינו לומד בישיבה - או לפחות רשום כמי שלומד בישיבה - ואם הוא חושש מהגיוס ואינו מעוניין בכך, הוא יתמיד להישאר בישיבה עד גיל מאוחר.

הקשיים רק מתחדדים כאשר בוחנים בצורה קרה את הדרישה לגיוס מאסיבי של חרדים לצבא: ניסיון לאלץ צעירים חרדים להתגייס יגרור התנגדות רבה, יביא רק למעט מתגייסים חדשים בעלי מוטיבציה גבוהה ויפגע קשות בדימוי של אותם חרדים שכבר משרתים בצבא.

התבוננות רצינית על המשמעויות של גיוס חרדים מערערת על הרצון הקולקטיבי העז של רוב הציבור הישראלי לראות את "כל החרדים" על מדים.

ד"ר אהוד שפיגל, ביקורת כלפי החרדים - האומנם??,
פוליטון - עיתון סטודנטים

פראיירים??

כשאני שואל את גל אם כמי שבקרוב יתגייס הוא מרגיש פראייר, הוא לא מתבייש להגיד לי שכן, אבל ממהר להצדיק את זה. "אם אני לא אעשה את זה, מי יעשה את זה? אני גדלתי בבית שחונכנו בו לתת כמה שאפשר". גל רוצה לתת כמה שהוא יכול ורוצה להיות קצין, "אני מקווה שאני אוכל להיות לוחם, הפרופיל שלי הוא 72. אני רוצה לתת הכי הרבה למדינה. מבחינתי זה להיות לוחם ולהגן על המדינה, מבלי להוריד מערכם של סוגי שירות אחרים".

דניאל מצדה רוצה להיות מש"קית ת"ש, "אני רוצה להיות שם בשביל החיילים שלוחמים ונותנים מעצמם בכל מיני בסיסים נידחים. אפשר לעשות את זה בהרבה מסגרות אחרות, אבל מי כמונו יודעים, מבפנים זה הרבה יותר קל לעשות".

אני שואל את גל איך הוא ירגיש כשחיילים שישרתו אתו ישתחררו אחרי פחות זמן כי הם בישיבת הסדר או כי הם יהיו חרדים ויאשרו להם שירות של שנה וארבעה חודשים, הוא עונה לי מעט במרירות "זה משביז, זה טיפה מבאס שאנשים אתך בגדוד או במחלקה לא נותנים שירות ששווה לזה שאתה נותן. זה הזמן להילחם כדי שגם זה ישתנה".

<http://www.mako.co.il/pzm-recruits/Article-4df840a35533831006.htm>

היסטוריה

תלמוד תורה כעילת פטור

יש בעיה נוספת בהיתלות בלימוד התורה כנימוק לפטור משירות צבאי, וכבר גינו חכמים הראשונים את מי שעושה את לימוד התורה "קרדום לחפור בו", ואסרו על אדם ליהנות - כל הנאה במשמע - מן העובדה שהוא לומד תורה.

לא תעשם [את דברי התורה] עטרה להתגדל בהם, ולא קורדום לחפור בהם [...] ודישתמש בתגא - חלף [המשתמש בכתרה של תורה, חולף ונפטר מן העולם]. הא, כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

(אבות ד, ו)

יתר על כן, האיסור להשתמש בתורה קיים מכוח קל וחומר כאשר ההתחמקות ממילוי חובות ציבוריות גורמת "חילול השם" - כשהציבור "מרנן" אחר המשתמטים מלמלא את חובתם, וכדברי הנשר הגדול, רבנו משה בן מימון:

ויש דברים אחרים שהם בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות; דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואף על פי שאינן עברות - הרי זה חילל את השם [...]. הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו.

הרב אביעד הכהן

יוצאי הנח"ל החרדי: גם אנו רוצים לעשות מילואים

קבוצת "בוגרי נצח יהודה" (הנח"ל החרדי) הפיצה עצומה באינטרנט, ובה היא דורשת מהצבא לדאוג לצרף למערך המילואים את אלפי הלוחמים שהשתחררו מצה"ל מאז הוקם הגדוד בשנת 1999.

"מדובר בכוח איכותי שרוצה להמשיך ולתרום למדינה גם אחרי השירות הסדיר",

אמר ל-Ynet לוחם שהשתחרר מהגדוד לפני מספר חודשים, לאחר שרכש מקצוע במסגרת הצבא. "השירות נתן לי המון וסייע לי להשתלב בחברה כיצורן, לעבוד ועדיין ללמוד תורה ולקיים מצוות. אין שום סיבה שמומנטום ההשתלבות לא ימשך גם בשנים הבאות".

Ynet, זיתון יואב, ח' בשבט תשע"ב, 01.02.12